

УДК 371.331

Т. В. Латишева

Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова

МЕТОД СЕМАНТИЧНОГО ОСМИСЛЕННЯ ПІДЛІТКАМИ ПОЕТИЧНОЇ ТА МУЗИЧНОЇ ІНТОНАЦІЙ НА УРОКАХ ЛІТЕРАТУРИ Й МУЗИКИ

Стаття містить основні ідеї щодо використання спільних методик осягнення й вивчення поетичної та музичної інтонації підлітками на навчальному матеріалі цих предметів за допомогою застосування семантичного його осмислення в спеціалізованих ліцеях. Аналізуючи схожі семантичні елементи, зокрема контурне зображення інтонації відповідних поетичних творів і музичної літератури, відбувається ознайомлення, швидке охоплення необхідної інтонаційної лінії творів, що вивчаються. Цей метод має бінарну спрямованість та сприяє ефективному вивченню поетичного й музичного матеріалу, організації логічного мислення учнів, розкриттю їх емоційного потенціалу, його художньо-естетичному спрямуванню та активізації інтересу до музичного мистецтва.

Ключові слова: семантика, абрис, поетична інтонація, музична інтонація.

Постановка проблеми. Актуальність обраної проблеми проявляється в застосуванні аналітичного методу опанування творів літератури й музичного мистецтва підлітками спеціалізованих ліцеїв, які мають високий інтелектуальний потенціал. Звернення до використання інтелектуальних можливостей школярів і розвитку їх логічного та творчого мислення для вивчення навчального матеріалу з використання спільних методик в уроках літератури й музичного мистецтва вбачається нами сучасними та необхідними в умовах зниження уваги суспільства до мистецького виховання молоді, зокрема музично-естетичного напрямку.

Аналіз актуальних досліджень. Проблемі моделювання окремих елементів мелодій і більш масштабних побудов приділялася наукова увага в музикознавчій та педагогічній теорії. Досліджуючи музичний потік, А. Іваницький доводить, що «сам принцип розчленування (сегментації, синтагматики) мовлення, танцю, музики породжене невидовими законами. Через це й уможливорюється синхронне вертикальне цезурування наспіву й тексту, наприклад, у старовинних піснях» [4, 45].

Проблеми музичного синтаксису, з погляду взаємодії мовлення й музики, торкається й Є. Назайкінський. Свої спостереження він групує за трьома рівнями сприйняття (фонетичний з масштабом переважно музичного мотиву, синтаксичний з масштабом типової елементарної форми – мовного речення та музичного періоду й композиційний: твір розглядається у цілому або його вагомій й масштабно значущій частині у творах великої форми) [5, 98].

Т. Б. Сіротіна, удосконалюючи «інтонаційне моделювання» мелодій для сприйняття їх дітьми, винайшла деякі напрями втілення моделювання (на прикладі аналізу та будови мелодій) у музичну педагогіку. На її переконання синтаксичний рівень сприйняття мелодії, що пов'язаний з її сегментацією, дозволяє чітко простежити в нотному тексті деякі характерні ладово-ритмічні звороти (формули), які неодноразово трапляються в народних піснях і в композиторських творах (поступовий рух мелодії вгору чи вниз, стрибки по звуках інтервалів, рух по стійких ступенях, оспівування стійких або нестійких ступенів тощо). Умови використання й музично-ритмічне оформлення цих інтонацій часто бувають схожими, що дозволяє відокремити їх від інших інтонацій, узяти до уваги та спиратися на них у процесі накопичення музично-інтонаційного досвіду, названого автором «інтонаційним багажем», який автор постійно використовує на уроках сольфеджіо, створюючи «інтонаційну модель» засвоєння й подальшого збагачення елементів музичної мови, які необхідні як «словниковий» (інтонаційний) запас, оскільки музика є одним із видів «мови», за допомогою якої можна зчитувати рівностильові зразки музичних творів, спираючись на типові інтонації. Евристична функція моделей сприяє вирішенню розумових завдань. Вона є засобом отримання нових знань у процесі оперування й перетворення моделей, тому є гностичною складовою навчальної діяльності учнів [7].

Під час вивчення поетичної інтонації в ході опанування поезії доцільно застосовувати схожі семантичні ряди, якими є нотний запис музичної інтонації на нотному стані та запис віршованої інтонації у вигляді нанесення знаків (крапок) на чотиристроковий стан, який указує на східні та низхідні інтонації голосу. Учні мають можливість осмислювати музичність інтонаційного ряду як голосової (немузичної), так і музичної інтонації.

Мета статті полягає в застосовуванні музичного матеріалу на різних уроках шкільної програми для забезпечення емоційного забарвлення сприйняття змісту матеріалу; створення дидактичного забезпечення збереження музично-естетичного виховання підлітків на засадах використання інтелектуального потенціалу спеціалізованих ліцеїв в умовах скорочення тривалості уроків з музики (напрямку – мистецтво); створення умов засвоєння підлітками елементів семантики, застосованих у мистецько-освітній практиці.

Виклад основного матеріалу. У загальнонауковому знанні (кібернетика, психологія, педагогіка, музикознавство та ін.) стали хрестоматійними висновки про визначний освітній ефект застосування

емоційного потенціалу людини поряд з інтелектом. Так, визначний психолог Б. Теплов зауважував, що знання тільки тоді засвоюються, коли вони емоційно пережиті. А. Медушевський, розкриваючи сенс нескінченно багатой за суттю інформації, закладеної в музиці, вважав, що ця інформація зчитується не розумом, а динамічним станом тіла – співінонуванням, пантомімічним рухом (театральне прочитання віршів включає у презентацію цієї дії та адекватний рух рук, тіла, міміки обличчя артиста). С. Берлін, А. Вейхман, М. Дворжецька вказували, що в процесі вивчення англійської мови доцільно навчати учнів виразному читанню англійської поезії для вдосконалення мовної інтонації. Уважно розглянувши надані ними компоненти мовної інтонації, можна побачити неабияку схожість з інтонацією в музиці [2; 3].

Наведемо їх у порівнянні. Автор пропонує такі чотири інтонаційні складові: а) сила, яка проявляється в ударних частинах фраз (у музиці сила звуку – один із засобів музичної виразності, яка проявляється в динаміці професійного звучання інструментів або голосу); б) швидкість, яка визначає темп і ритм мови, проявляється в довжині звучання та зупинках, паузах (стосовно музичного руху характеристики щодо довжини звучання та пауз повністю відповідають різним темпам руху компонентів музичної фактури); в) мелодика мови, яка є сукупністю змін голосового тону, тобто руху голосу по звуках різної висоти, рух по всіх ділянках інтонаційної групи, синтагми (у музиці мелодична лінія є головною складовою та змістовою характеристикою музичного твору, що виражається у звуковисотних і регістрових змінах); г) тембр мовної інтонації проявляється у відтінку мови, відображає характер, що розкривається з емоційними відтінками (у музичному творі, інструментальному або вокальному – тембр має конкретну характеристику кожного інструменту: скрипки, віолончелі, тромбона тощо, або голосу: колоратурне сопрано, контральто, або бас-профундо, до яких додається індивідуальна образна темброва характеристика голосу, як-то – «матовий», «срібний», «глухий», «дзвінкий» тощо).

Як бачимо, інтонації, мовні та музичні, мають майже спільні, а в деяких випадках вичерпно спільні характеристики (сила звуку, темп, ритм, тембр, мелодичність), що дає підстави використовувати інтонаційні прийоми опанування музичних творів у розвитку інтонаційної виразності читання віршів англійською мовою або навпаки, інтонаційні прийоми емоційного прочитання поезії застосовувати для усвідомлення багатьох засобів музичної виразності, що, у свою чергу, забезпечуватиме розуміння музичної мови, змісту музичного твору і як наслідок – отримання насолоди від спілкування з музикою.

Проблемою сутності та значення інтонаційної теорії музики займалися такі вчені : Б. Асаф'єв, Б. Яворський, А. Медушевський та ін. [1; 8].

Застосування методу семантичного осмислення підлітками поетичної та музичної інтонацій на уроках літератури та музики не випадково стало предметом нашого дослідження. Цей метод уможлиблюється завдяки усвідомленню схожості контурів інтонаційного абрису, що можна охопити під час швидкого огляду (Абрис – від нім. Abriß, лінія, що окреслює зовнішню форму предмета, контур, надає його загальну характеристику). Відповідні записи мають схожий вигляд навіть на перший погляд.

U U U ´ U U U ´ U U U ´

I`m ve - ry di - fferent from the boy I used to be

U U U ´ U U U ´ U U U ´

Too ma - ny a - dult thoughts are new and strange for me

U U ´ U U U ´

And the que - stions that I own

U U ´ U U U ´

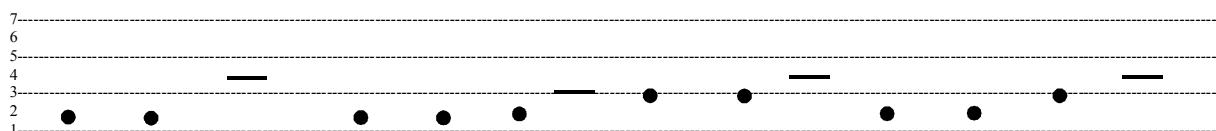
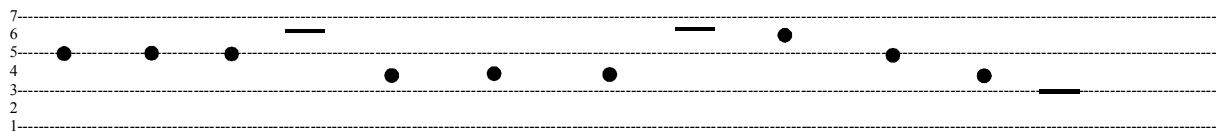
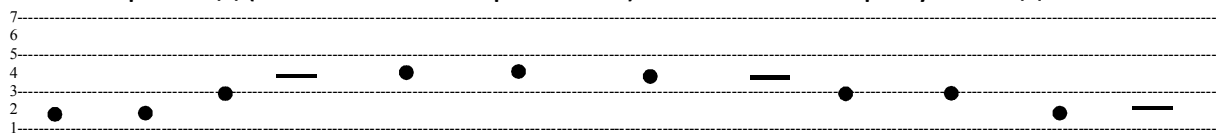
I - ve been an - swe - ring a - long

U U U ´

For much too long

Автор, М. Дворжецька, надає схематичне зображення інтонаційної вимови поетичного тексту, надаючи конкретного ритму фразам та її окремим частинам. Ця схема демонструє ритм поетичної інтонації без звуковисотних інтонаційних нюансів, окреслюючи лише смислові акценти у вимові віршованого тексту [3].

Приклад (схематичне зображення) поетичного абрису молодіжної пісні

У цьому схематичному зображенні крапками відмічена вимова складів пісні, а рисочками – моменти призупинки інтонації. Ми погоджуємось із С. Берліним у його пропозиції відобразити півтони інтонації, які помічені цифрами від одного до семи (1–7) і розташовані на чотирьох рядках. Наукова розробка автора стосується набуття вміння відбору градацій інтонації у вимові віршованого тексту, які актори, наприклад, записували для орієнтації під час вивчення необхідних текстів, забезпечуючи собі не лише усвідомлення змісту тексту, запам'ятовування необхідних слів і смислів, а й інтонації, з якою вони будуть вимовлятися, для створення необхідної драматургії емоційного стану актора, що потім проявлятиметься в його грі в драматичному спектаклі. Ця емоційна різнобарвність має окремі елементи музичності, які особливо яскраво звучатимуть у співі.

Як можна помітити, обидві схеми мають однакові смислові абриси. Натомість, необхідно зазначити, що у схемі С. Берліна зроблена спроба інтонаційно забарвити віршований текст. Це надає його вимові емоційних нюансів, наближаючи до музичної інтонації. Якщо уважно подивитись на ці схеми, вони мають схожі абриси. Музична ж інтонація повніше розкриваються у музичній інтонаційній лінії.

I'm ve - ry di - fferent from the boy I used to be

Too ma - ny a - dult thoughts are new and strange for me

And the que - stions that I own

I - ve been an - swe - ring a - long

For much too long

Музична інтонація, на відміну від поетичної, має конкретно визначену музичну висоту звуку, яку виконавець у співі не може порушити.

Індивідуальність виконавця проявляється у власному індивідуально-неповторному тембрі й висоті звучання його голосу. Навіть за умов обмеженості тессітури (*tessitura*) голосу звуковисотний склад музичної інтонації, закладеної у конкретній мелодії, залишиться незмінним (на відміну від індивідуальної вимови кожним артистом поетичної інтонації).

Охоплення та осмислення абриса запису музичної інтонації на нотному стані суттєво відрізняється від абриса інтонації літературного твору. Абрис музичного запису виконавець охоплює під час ознайомлення з музичним твором для орієнтації у звуковисотних змінах направлення мелодії або навіть акомпанементу. Нотний запис музичного твору вказує на конкретну висоту кожної записаної ноти або нотних комплексів, яку музикант зчитує на музичному інструменті або голосом без будь-яких змін, оскільки для відтворення кожного звуку необхідно точно указати його висоту на нотному стані (це може бути звук у будь-якому регістрі, самому низькому та самому високому). Указану висоту можливо виконати на конкретному інструменті або голосом відповідного діапазону: сопрано охоплює верхній регістр, бас – нижній тощо (лише рояль може забезпечити музичне звучання будь-якої висоти завдяки своєму широкому звуковому діапазону, що дорівнює діапазону всього симфонічного оркестру!), а музикант зобов'язаний відтворити ноти указаної висоти. Так відтворюється музична інтонація, яка має зміст, характерні особливості засобів музичної виразності, конкретний ритм тощо. Музичний твір композитор замислює не лише з точки зору інтонаційного руху мелодії, а ще й з урахуванням певної музичної висоти та тембру звучання створеної мелодії та всієї фактури. Твір для високого голосу не може заспівати співак у басовому регістрі, а музику написану для флейти неможливо заграли на тубі. Кожна музична інтонація свідомо замислена композитором для конкретного виконавця.

Що стосується поетичної інтонації, то її абрис не розкриває конкретний звуковисотний ряд, а лише вказує на спрямування інтонації, її рух угору, вниз, хвилясто тощо або вказує на призупинку в часі. Кожний виконавець віршів голосом будь-якого діапазону керується одним і тим самим записом, який не змінюється залежно від природної висоти свого голосу. Високий або низький голос виконавця будь-якого діапазону звучання, який залежно від свого бачення змісту поезії, її характеру, власного артистичного обдарування може вільно інтерпретувати поетичну інтонацію, керуючись власним чуттєво-емоційним забарвленням створюваного поетичного образу. При цьому один і той самий абрис поетичної інтонації може бути семантичним орієнтиром для будь-якої

особи артиста з різним діапазоном і тембром голосу. Звуковисотне відтворення одного того й прикладу поезії може звучати на різній висоті з точки зору музичної інтонації у різних осіб і це не буде заважати сприймати цей поетичний приклад, оскільки буде достатнім інтонаційний рух звучання поезії в межах чуттєво-емоційного стану артиста.

Прогресивне бачення музичної освіти молоді в системі загальної освіти Великої Британії схиляє до думки, що освітній, виховний і розвивальний потенціал музики дуже слабо використовується у вітчизняній педагогіці. Достатньо замислитися над стандартами, у змісті яких музику використовують для отримання додаткових знань і вмінь у процесі опанування іншими предметами загальноосвітньої школи. З огляду на нашу проблему, музична освіта, зокрема слухання музики, створення музичних ідей, музично-творча діяльність, спів та гра на музичних інструментах має пряме застосування у вивченні в інших предметів шкільної програми, наприклад, для ефективного опанування англійською мовою для досягнення чіткої вимови слів, впевненості у дикції та інтонаційної яскравості у вимові цілих фраз [6].

Ми пропонуємо розглянути семантичне осмислення поетичного твору, який вивчається в 9 класі на уроках світової літератури : Д. Г. Байрон «Хочу я стать ребенком вольным» (Lord Byron «I Would I Were a Careless Child»), використовується переклад В. Я. Брюсова; Д. Г. Байрон «Расставание» («When We Two Parted»), використовується переклад С. Маршака; Майкл Лі «Передай» (Michael Lee «Pass On». У розкритті теми використовувалися такі музичні твори та композиції : О. Скрибін «Етюд», ор. 8, № 12; Й.С. Бах «Французская сюита № 3. Сарабанда».

Таким чином, метод семантичного осмислення підлітками поетичної та музичної інтонацій на уроках літератури й музики є ефективним засобом опанування мистецьких шедеврів, засвоєння їх і усвідомлення загальносемантичних елементів, які інтегрують розуміння творів мистецтва в єдиний логічно-емоційний ряд. За цим принципом уможлиблюється застосування музичного матеріалу в різних навчальних предметах шкільної програми для забезпечення емоційного забарвлення сприйняття змісту матеріалу та створення дидактичного забезпечення музично-естетичного виховання підлітків на засадах використання інтелектуального потенціалу спеціалізованих ліцеїв в умовах скорочення тривалості уроків з напрямку – мистецтво та створення умов засвоєння підлітками елементів семантики, застосованих у мистецько-освітній практиці.

ЛІТЕРАТУРА

1. Асаф'єв Б. Музыкальная форма как процесс : кн. 1 и 2 / Б. Асаф'єв. – Л. : Музгиз, 1963. – 442 с.
2. Берлин С. А. Обучение английской интонации : учебно-методическое пособие / С. А. Берлин, А. С. Вейхман. – М. : Высшая школа, 1973. – 116 с.
3. Дворжецкая М. П. Обучение выразительному чтению на английском языке. Пособие для учителей / М. П. Дворжецкая. – К. : «Радянська школа», 1986. – С. 9.
4. Іваницький А. І. Історичний синтаксис фольклору / А. І. Іваницький. – Вінниця : Нова книга, 2009. – 403 с.
5. Назайкинский Е. В. О психологии музыкального восприятия / Е. В. Назайкинский. – М., 1972. – 384 с.
6. Національний план музичної освіти Англії [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [www.education.government.uk / department of education](http://www.education.government.uk/department%20of%20education).
7. Сіротіна Т. Б. Інтоніційне моделювання мелодій (до питання проблем музичного синтаксису) / Т. Б. Сіротіна // Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка. 2011. – № 8 (219), Ч. II. – С. 127–134.
8. Яворський Б. Л. Воспоминания, статьи, письма : в 2 т. / Б. Л. Яворський ; под. общ. ред. Д. Шостаковича. – М. : Музыка, 1964. – 1 т. – 670 с.

РЕЗЮМЕ

Латышева Т. В. Метод семантического осмысления подростками поэтической и музыкальной интонаций на уроках литературы и музыки.

Статья содержит основные идеи, касающиеся использования общих методик освоения и изучения поэтической и музыкальной интонации подростками, используя учебный материал этих школьных предметов посредством применения семантического его осмысления в специализированных лицеях. Анализируя схожие семантические элементы, в частности контурное изображение интонации соответствующих поэтических призывов и примеров музыкальной литературы, происходит ознакомление, быстрый охват необходимой интонационной линии произведений, которое изучается. Этот метод имеет бинарную направленность и способствует эффективному изучению поэтического и музыкального материала, организации логического мышления учеников, раскрытию их эмоционального потенциала, его художественно-эстетической направленности и активизации интереса к музыкальному искусству.

Ключевые слова: семантика, абрис, поэтическая интонация, музыкальная интонация.

SUMMARY

Latysheva T. Method of semantic comprehending by teen-agers poetic and music intonations on the lessons of literature and music.

This article is about using special methods for teenagers to comprehend and learn poetic and music intonation on the base of educational material of these subjects through its semantic comprehension in specialized lyceums. By means of analyzing similar semantic elements, in particular outline representation of intonation in corresponding pieces of poetry and music literature, there takes place comprehension, quick capturing of necessary intonation line of poetry under consideration. This method has a double purpose and enhances effective learning of poetic and music materials, organizing students' logical thinking, revealing their emotional potential, its artistic and esthetic direction as well as encouraging their interest to music as a kind of art.

Key words: semantic, abris, poetic intonation, music intonation.